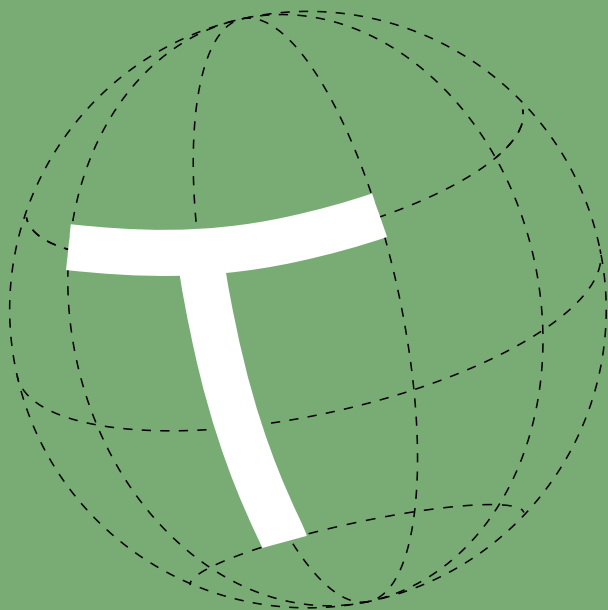

GATAZKA EGOERAN DAUDEN LURRALDEAK **4**

GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK
BIZITZA EMANTZIPAZIO-
PRAKTIKA GISA

María Oianguren Idigoras

Material hau *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitzeko gakoak* izandako argitalpen digitaletik aterata da, Gernika Sarea bildumakoa.

© Jokin Alberdi, Isabel Casimiro, Teresa Cunha, Alfonso Dubois, Gonzalo Fernández, Yolanda Jubeto, Mertxe Larrañaga, María Oianguren eta Luísa de Pinho Valle, 2019

© Bakearen Aldeko Ikerketarako Elkartea Gernika Gogoratuz, 2019
Artekalea, 1-1.º • 48300 Gernika-Lumo
Tel.: 946 25 35 58
Posta elektronikoa: info@gernikagogoratuz.org
<http://www.gernikagogoratuz.org>

4

GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK BIZITZA EMANTZIPAZIO- PRAKTIKA GISA

María Oianguren Idigoras

María Oianguren Idigoras Filosofia eta Hezkuntza Zientzietan lizentziatua da Euskal Herriko Unibertsitatean (UPV-EHU). Enpresen eta Kultur Erakundeen Kudeaketa goi-mailako ikastaroa egin du, Xabide Taldeak (Kultura-kudeaketa eta Komunikazioa) eta Madrilgo Complutense Unibertsitateak elkarrekin antolatutakoa. Gernika Gogoratuz Bakearen Aldeko Aztertegiaren eta Gernika Sarearen zuzendaria da. Eusko Jaurlaritzako Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Planaren Aholku Batzordearen lehendakaria da (2018-2020). Ondorengo elkarte eta kontseiluen zuzendaritza-batzordeetako kidea ere bada: ALPAZ (Bakearen Ikerketarako Espainiako Elkarte); EUROBASQUE (Europako Mugimenduaren Euskal Kontseilua) eta Urdaibai Biosfera Erreserbaren Lankidetzako Kontseilua. Giza Eskubide eta Bake Hezkuntzaren Elkarten Foroaren lehendakaria ere izan da (2007-2011). Eusko Jaurlaritzaren René Cassin Giza Eskubideen Saria jaso zuen 2010ean.

Gure borroka nagusia zentzurik gabeko bizitzaren aurkakoa da. Kontra egiten diogu dena absurdua denaren ideari, egiten duguna egiten dugula ere, zentzurik ez izateari. Ez dugu onartuko bizitzako gertaerak aldaezinak direla. Horregatik, gizarte-aldaketaren alde egiten dugu lan, eta bizitza emantzipazio-praktika modura ulertzen laguntzen diguten alternatibak bilatzen ditugu.

Humanitateak eta gizarte-zientziak —bereziki, filosofia— jakintza praktikoak dira, eta zentzuzko markoak osatzen dituzte. Marko horiek justizia eskatzen dute botere zapaltzaile batek gizabanakoaren autonomia pertsonala mugatu edota lotura sozialak eragozten dituen edozein egor-ratan.

Atal honen abiapuntua gatazka da. Alfonso Dubois-ek dioen gisan (2019), «Gatazka nahitaezkoa da aldaketa helburu duten gaitasunen garapen-prozesu guztietan». Baieztapen horretan oinarrituta, eta marko analitikotzat bake- eta gatazka-ikasketak hartuta, ikasketa horietara eta eredu nagusitik aldentzen diren proposamenetara hurbilduko gara, bizitza emantzipazio-praktika gisa ulertzeko.

Ezer baino lehen, gogorarazi nahi genuke proposamen hau nazio-arteko lankidetzaproiektu baten barnean kokatzen dela, «Gatazka egoeran dauden lurraldeak: gaitasunak sendotzeko eta bizi-alternatibak eraikitzeko ikerketa, prestakuntza eta ekintza», Gernikatik Mundura eta Gernika Gogoratu elkarteek antolatu dutena bi helburu argiekin. Batetik, ohartaraztea eragile transnazionalen inpaktuaz eta tokian tokiko ekimenetan duten eraginaz eta, bestetik, aztertutako hiru lurralde hauetan martxan dauden eredu hegemonikoaren alternatibak azaltzea: Cabo Delgado, Mozambiken; Cajamarca, Kolonbiako Tolima departamenduan; eta Urdaibai, Euskal Herrian.

Proiektu horren markoan bat egiten dute ikuspegi eta proposamen teoriko ugari; esaterako, gaitasun kolektiboen eta tokiko giza-garapen iraunkorraren ikuspuntua, Hegoaldeko epistemologiak eta jakintzaren trukearen horizontaltasuna, eta boterea eta ekonomia perspektiba femi-

nistatik. Metodologiak, berriz, dimentsio ugari elkartzen ditu: normati-boa, gizarte-aldaketarena, kolektiboa eta konplexutasunarena.

Atalaren hasieran laburki landuko ditugu bake- eta gatazka-ikasketak, egoera bidezkoago eta jasangarriagoak sortzen lagundu duten gakoak nabarmentze aldera. Aipamen historikoa egingo diogu bakearen ikerketari, eta ikusiko dugu zer testuingurutan instituzionalizatu zen arlo hori: ikerketa-zentro eta unibertsitateko departamenduen zabalkundearen bidez, eta saiakera akademikoak eta espezializatutako aldizkariak ugaritzearen ondorioz. Instituzionalizatzeko-prozesu hori, batik bat, bake liberalaren ardatz positibistan oinarritutako diskurtsoaren inguruan eraiki da. Hortaz, bakearen eraikuntzaren eta gatazken eraldaketaren diskurtso kritikoan eragin handiena izan duten hiru hurbiltze-moduak azalduko ditugu.

Ondoren, bakearen agenda kritikoa osatzeko ikaskuntzak landuko ditugu. Hiru giza-gaitasunetan jarriko dugu arreta, zaintzari eta bizitzaren jasangarritasunari buruz gogoeta egiten laguntzen diguten heinean: lekuei lotutako jakintza oinarri hartuta gogoratzeko gaitasuna, munduko espazioetan bizitzeko; dimentsio sortzaile batetik imajinatzeko eta alternatibak osatzen dituzten narratibak sortzeko gaitasuna; eta maila sinbolikoan, ekologikoan eta sozialean uko egiteko gaitasuna, aldaketa-prozesu emantzipatzaileak sustatzeko eta horietan parte hartzeko. Horrela, marko normatibo baterantz jo ahal izango dugu, zeinak ez baituen ulertzen jakintza informazio-pilaketa gisa, baizik eta subjektuen arteko prozesu bezala, gure munduan egotearekin harremanetan jartzen gaituena.

Finean, uste dugu beharrezkoa dela begirada zabaldu eta ongizate kontzeptuan murgiltzea, bizitza on edo osoaren ideia gure bizi-ingurunean errotuta baitago; pentsamendu moderno liberalak oinarritzat dituen identitate eta ondasun kategoriak zabaldu behar genituzke. Horrela, hausnarketa berri bat egin genezake, balio leza-keena gure burua eta gure harremanak zaintzeko, baita ingurua ere; alegia, bizi garen inguruneke baliabideak zaintzeko.

Azkenik, erreferentzia bibliografikoak eta webguneak zerrendatuko ditugu, ikasketa-eremua arakatzen jarraitzeko.

BAKE- ETA GATAZKA-IKASKETETARAKO HURBILKETA LABURRA

Liburu honen sarrerako atalean garapen kontzeptuaren erabilerari buruzko oinarritzko argibideetan esandakoen antzera, gogorarazi nahi

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

genuke bake kategoriari ere berdin gertatzen zaiola: inoiz ere ez da neutroa eta edukirik gabea; kontrara, une historiko bakoitzean indarrean egon den proiektu zibilizataileari lotuta egon da, sozialki, ekonomikoki eta politikoki. Gure egungo testuingurua modernitatean eta kapitalismoaren epistemologia neoliberalaren markoan kokatzen da.¹

Gizadiaren hasieratik gaur arte era askotara irudikatu dira bakea, gerra, elkarbizitza eta gatazka. Kontrakoa pentsa genezakeen arren, hurbilketa historiko labur bat eginda ikus genezake, azken ebidentzia antropologiko, arkeologiko eta paleontologikoei esker, hominidoen eboluzioaren zatirik handienean lankidetzak eragin handia izan zuela giza espeziearen biziraupenean, eta, are, funtsezko ezaugarri antropologikotzat hartzen dela (Jiménez Arenas, 2011). Garrantzitsua iruditzen zaigu hau, bereziki, bakearen epistemologiaren arloari buruz ari garelako, eta, beraz, ikuspegi hau berreskuratu nahi genuke mendebaldeko kultura-tradizioaren nagusitasunaren aurkako puntu bezala. Mendebaldeko tradizio eurozentrikoaren oinarrian dauden narratibek agerian uzten dutenez (Genesia, Itun Zaharra, Hobbes-en *Leviatan* [1651], eta Darwinen *Espezieen jatorriaz* [1859]), tradizionalki gizadiari buruzko irudi indibidualista, egoista eta lehiakorra gailendu da.

Mendebaldeko pentsamenduaren markoan, Westfaliako Bakearen (1648) ondoren hartu zuen garrantzia epistemikoa bakeak, modernitate liberalaren ereduaren baitan. Itun horiek feudalismoa eten eta Europan ordena berria ezarri zuten, burujabetza nazionalean eta Estatuaren lurralde-batasunean oinarritzen zena. Kantek *Betiereko bakeaz* (1795) obran proposatu zuen arrazoi praktikotik abiatuta ulertzea, helburu eta betebeharrak bezala, Estatuaren arteko bakea eraikitzea bideratuta. Bake hori, merkataritzari esker, mundu mailako bake-egitura baten oinarria izango litzateke. Interesgarria litzateke Kanten obra kritikoki berrikustea, eta merkataritzaren egiazko zentzua berreskuratzea; hau da, merkantilizaziotik eta beste pertsonen pobretzearen ondorioz ateratako irabazi ekonomikotik haratago zabaltzea haren esanahia, barne har dezan, baita ere, hizkuntzen eta sinesmenen elkartrukea bakearen aldeko gobernantza baten oinarri eta babes gisa (Martínez Guzmán, 2018: 114).

Mendecetan zehar, gerra instituzio militar gisa finkatu da, eta makropolitika eta konfrontazio belikoa egituratu ditu patriarkatu kolonial kapitalistan oinarritutako sistema hegemonikoan. XX. mendeararen hasieran, bakearen ikerketa (ireneologia) ez zen alferrik agertu gerraren

1. Interesgarria litzateke argitalpen honetako Gonzalo Fernándezen (2019) atalean dagoen «XXI. mendeko kapitalismoa: enpresa transnazionalak, lurraldeak, megaproiektuak» puntua irakurtzea.

ikerketaren (polemologia) osagarri gisa; haren formak, kausak eta eraginak aztertzen hasi zen fenomeno ekonomiko eta sozial gisa.

Geroxeago, 1950.eko hamarkadan bake- eta gatazka-ikasketen diziplina indarrean sartu zenean (Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011: 47-48), gatazken konponbidearen eremu analitiko eta normatiboa definitu zen, eta bereziki indarkeriazko gatazketan jarri zen fokua, horien izaera, ondorioen trataera eta kausak aztertzean, alegia. Gizarte-zientzien munduan errezelo apur batekin hartu zuten arlo berri horren iritsiera, bai teoria errealistek, baita marxistek ere. Horren arrazoia, batez ere, indarkeria saihetsezina delako ideiak eragiten duen mesfidantza da; korrante horiek onartu egiten baitute, izan *statu quo*-a eta sistema baten zilegitasuna mantentzeko, edo hura deuseztatzeko.

Gatazken konponketaren arloa 60ko eta 70eko hamarkadetan espezializatu zen, eta anbizioz zehaztu ziren haren hiru erronka nagusiak. Lehenik eta behin, proposatu zen etorkizuneko konfrontazio belikoak ekiditeko lan egitea, nazioarteko segurtasuna bermatze aldera. Era berean, sistema globalak dituen desparekotasunak eta injustiziak ezabatzea zuen helburu, eta, hirugarrenik, planeta-mailako oreka eta kontrol ekologikoa lortzea.

70eko eta 80ko hamarkadetan, berriz, mugimendu antinuklear, bakezale eta feministaren mobilizazioek indarra hartu zuten kalean eta ikasgeletan, eta eragin handia izan zuten bakearen ikerketaren corpus teorikoan. Ikasketa kritikoez, batez ere post-estrukturalistek eta postkolonialek, diziplina arteko elkarrizketa iradoki zuten; horrek ikerketa-arloa aberastu eta haren agenda hurbilketa epistemologiko berriengana ireki zuen. Aldi berean, bakearen ikerketa gatazken analisirekin lotutako ikasketa- eta interbentzio-eremu berrietan espezializatu zen. Espezializazio horren ondoren, ikuspegi eta esku-hartze desberdinak landu ziren. Esaterako, gatazken kudeaketa, konponketa eta eraldaketarekin lotutako ikuspuntuak azaleratu ziren, esku-hartze praktika eta eremu berriak zabaldu ziren, hala nola, erraztea, bitartekaritza eta negoziaketa, eta eremu desberdinetan aplikatzen hasi ziren: politikan, enpreetan, komunitateetan, eskoletan, familietan...

90eko hamarkadan, Gerra Hotzaren ondorengo garaian, nazioarteko harremanetan errealismoaren korrante klasikoek hartu zuten indarra, baita liberalismo ekonomiko eta politikoak ere. Ondorioz, 1992. urtean bakearen aldeko dokumentu bat (*Agenda for Peace*) argitaratu zuen Boutros Boutros-Ghali-k, orduko Nazio Batuen Erakundeko idazkari nagusiak. Bakearen agenda horrek operazio instituzional sorta bat proposatu zuen (*peacemaking, peacekeeping, peacebuilding*) gatazka armatuak

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

egon ziren lurraldeetan, baita esku-hartzeko eredu berri bat ere, bake- eta segurtasun-politikak ahalbidetuko zituen estatuen gobernagarritasunaren eta demokraziaren, garapenaren eta giza eskubideen aldeko lanaren markoan; aldiz, ez zituen kontuan hartzen mundua ulertzeko beste hur-bilketa epistemiko batzuk, bake liberalaren eredutik urrun zeudenak.²

Garai horretan, gainera, berrikuspen kritiko bat egin zen gatazken eraldaketaren markoan, eta proposatu zen bake liberalaren paradigma hegemonikoaren arabera ezarritako bakearen eraikuntza-prozesuak deskolonizatzea (Fontan, 2012; Jaime-Salas, 2018).

Feminismoa, ekologismoa, bakea «behetik» eraikitzea, dimentsio globala eta tokikoa eta kulturartekotasuna izan ziren proposamen horietan eragin zuten mugimendu batzuk, diziplina anitzeko ikuspegia finkatuz, eta ekintza-eremua zabaltzea eragin zuten: ekintza humanitarioa, garapenaren ikasketa kritikoak, gizakien segurtasuna, aldaketa postkoloniala, bakearen deskolonizazio epistemikoa eta metodologikoa, trantsizioko justizia, biktimen eskubidea egia, justizia eta konponketa jasotzeko, bakearen aldeko pedagogia kritikoak, desobedientzia zibila eta indarkeriarik gabeko erresistentzia.

Hemen, bakearen eraikuntza epistemologia kritiko baten ikuspegitik ulertzen duten proposamenetako batzuk soilik aipatuko ditugu, zeinak balio baitezakeen, batez ere, bizi-eredu justuak, baketsuak eta emantzipatzaileak indartzeko funtsezko elementu gisa. Hau da, nabarmendu nahi ditugu, batetik, gatazkak lantzeko garaian alderdi zibizatzzaileak azpimarratzen dituzten analisiak, eta, bestetik, bakea armen eremutik haratago eta garapena ekonomiatik haratago definitzen dituzten analisiak; horrela, fokua bake positiboaren eremu analitikora zabalduko dugu, hau da, ez dugu bakea ulertuko soilik gerrarik edo indarkeria zuzenik ezaren baliokide bezala, hori bake negatiboaren paradigmatik eragindako ikuspegi mugatua baita (Galtung, 1998, 2003).

Bestalde, beste epistemologiak (feminismoarena eta indigenena, esaterako) barne hartzen dituzten analisi-markoak proposatzen eta zabaltzen hasi dira. Memoriaren dimentsio kolektiboak, identitateak eta adierazpenaren tokiak garrantzi epistemikoa hartu dute, espazioaren eta denboraren ikuspegi zirkularrekin bat eginez, zeinak giza izaerari lotutako funtsezko gaiak erantzuna eman nahi baitie: nor gara?, zein da gure tokia?, nola egin bidea elkarrekin? Galdera horiek rol garran-

2. Eredu neoliberalaren aurrerapenari buruz analisi zehatzagoa egiten du Jokin Alberdik (2019) liburu honetan bertan, bere ataleko lehen puntuan (XXI. mendeko demokrazia, partaidetza eta gobernantzaaren atzerakadaren berrikuste kritikoak).

tzitsua hartu dute bakearen eraikuntzaren arloan, eta modernitatearen eta bakearen zientziaren marko zurrunen esku-hartzete logikak, gutxietsi gabe, zalantzan jarri dituzte, epe laburreko emaitzak bakarrik hartzen baitituzte kontuan (Lederach, 2007; Lederach eta Lederach, 2014).

Era berean, bake- eta gatazka-ikasketen arloari filosofiaren eremuko ekarpenak egiten dizkion esparrua garatzen hasi da, bakearen eraldaketa epistemologikoaren (Martínez Guzmán, 2001, 2005) eta bake inperfektuaren (Muñoz, 2001; Muñoz eta Bolaños, 2011) proposamenei jarraiki. Proposamen horiek ulertzen dira gizakiek bakeak egiteko dugun adostasunerako gaitasun bezala, hausnarketa anitzetatik abiatuta, eta helburu hartuta giza gaitasunak berreraikitzea, gatazkek metodo bake-suekin ordezkatzeko.

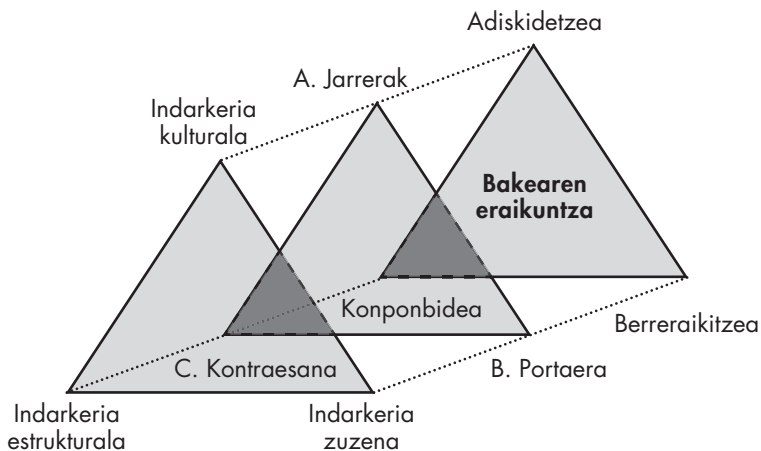
Ondoren azalduko ditugun hurbilketa teoriko-praktikoek ahalbidetu dute bakearen eta gatazkaren kategoriak ulertzeko modua zabaltea. Bakearen eraikuntza, gaur egun, bake ideal abstraktutik urruntzen da, eta helburu eraldatzaile batera bideratuta dago; hala, kritikak jasotzeko prest dago, eta defendatzen du epistemologia liberalaren paradigma ez dela gure munduan egotea ulertzeko modu bakarra.

Argi dago honakoak ez direla proposamen guztiak, ez eta eremu osoaren isla ere; besterik gabe, gehien eragin duten hiru ekarpen jaso ditugu hemen, bakearen eraikuntzari dagokionez emantzipatzearen alde, eta gatazkaren arloari dagokionez, eraldatzearen alde.

■ Bakearen geometriak: gatazken triangelua

Johan Galtung-ek (2003: 109) indarkerien triangeluaren irudi bereizgarri eta ezaguterrazaren bidez islatzen du indarkeriaren, gatazkaren eta bake-irudien arteko lotura, geometria analitikoaren erabiliz (ikus 1. irudia). Horrela, argudiatzen du gatazka bizitzari lotuta dagoela, eta kontraesanak azaltzen ditu bizitza suntsitzen edo ematen duten faktore bezala.

Galtungek bakearen ikasketen arloa zabaldu egin zuen, eta gatazken kausetara bideratu zuen elkarrizketa, azpimarratuz horiek modu baketsuan eraldatzearen garrantzia, justizia sozialaren premisa argi eta inplizitu batekin. Haren ustez beharrezkoa da gatazkaren errora jo eta aztertzea, eta barnean eduki dezakeen indarkeria ezabatzea, horretarako hiru erpinak desberdinduta. Gatazken triangulu ezagunaz ari gara: indarkeria zuzenaren erpinak erasoak eta erailketak islatzen ditu; indarkeria estrukturalarenak, esplotatzea, zapaltzea eta menderatzea; eta indarkeria kulturalarenak, berriz, indarkeriazko jarrera eta portarei zilegitasuna ematea.

1. IRUDIA. **INDARKERIEN TRIANGELUA**

Iturria: Galtung (1998: 18).

Formula horretan, paraleloki, gatazka konpontzeko bertutezko zirkuluak proposatzen ditu; gerra amaitutakoan, liskarrak bukatzean edo akordioak sinatu ondoren ekintza desberdinak proposatzen ditu gatazka horiek eraldatzeko. Xede horrekin, ekintza sinkronikoak proposatzen ditu, honako metodoa erabiliz: indarkeria zuzenaren ondoren beharrezkoa da berreraikitze materialaren prozesuei heltzea, baita liskarrean zeuden alderdiak elkarrengana hurbiltzea ere, adiskidetzea lortzeko, eta, azkenik, arazoaren erroa jotzea, oinarri-oinarrian da-goen gatazka konpontzeko.

Gatazka triangelu modura aurkezteak laguntzen digu ulertzen ha-rremanei eta egiturari lotuta dagoela, hau da, ustez bateraezinak diren helburuak dituzten pertsonen edo taldeen artean interesak, beharrak, portaerak eta balioak daudela, eta horrek eragin dezakeela indarkeria, kasu batzuetan. Bakearen eraikuntzaren paradigmari berreraikitzearen, adiskidetzearen eta konponbidearen proposamenak (*3 R* izenekoak: *reconstruction*, *reconciliation*, *resolution*), gehitzen dizkio hiru helbururekin: batetik, bakea ezartzea bermatuko duen jarrera-aldaketa erraztea; bestetik, indarkeriarik gabeko ekintzak bultzatzea, portaera suntsitzaileak murrizteko; eta, azkenik, gatazkaren erroan dauden kontraesanen analisia ahalbidetzea, eraldatzeko.

Horrela, bake- eta gatazka-ikasketen sortzaile garrantzitsuenetako batek bakearen definizio berria eraiki zuen: «gatazkek enpatiaz, indarkeriarik gabe eta sormenez kudeatzeko gaitasuna» (Galtung, 1998: 18), eta, esan bezala, ez ditu albo batera uzten indarkeriaren erro kultural eta estrukturalak, baizik eta haren konplexutasuna adierazten du, bakea gerra-ezarekin edo indarkeriarik ezarekin definitzen duten ikuspegiak, hau da, bake negatiboaren markoak, gaingiduz.

Bakea, hala, zuzenean bizitzari lotzen zaio, indartze-espazio bihurtzen da. Hori da bake positiboaren markoa, eta esku-hartzeko gatazka-aren espazioak barne hartzen ditu: natura, pertsona, gizartea, mundua, kultura eta denbora. Zentzu horretan, Galtungek bakearen kontzeptua zabaldu eta sakondu egiten du, bizitzaren zabaltze gisa azaltzen du. Honela dio Juan Gutiérrezrek *Paz por medios pacíficos* obraren hitzaurrean:

Zabala da, bere buruarentzako bakarrik bizi ez den heinean, beste bizitza batzuekin elkartzen baita laguntza emanaz eta jasoz, eta horrela ehun bat sortzen du, ekintzazko hari eta korapiloekin, sostengua ematen dioten egiturekin eta arnasa ematen dion kulturarekin. [...] bake positiboa bizi-ehun gisa gailentzen zaio indarkeriari.

Sakona da, zeren bizitzaren bake positiboa ez dago gerraren eta indarkeriaren ondoren, horiek gaingidutakoan, bake negatiboa bezala; haien azpian dago, indarkeria eta gerrak jasaten dituen bizitzazko ehun soziala osatzen du, eta bertatik ateratzen da horiek gaingindutakoan erresistentzia. Azpian, eta sakon, zeren egunerokotasunaren bihotzean, publiko egiten ez den horretan, sormenez, gatz eta piperrez, enpatiaz, grinaz eta emozioz mugitzen baita gizakien gehiengoak, oharkabeak, aldi berean apolinar eta dionisiako, biziraupen- eta lorpen-estrategiekin, zera pribatu eta intimoan errotuta, eremu publikoaren azpian. (Galtung, 2003: 11-12)

■ Bakearen poetika: memoria eta sendatze kolektiboa

Feminismoak, 60ko eta 70eko hamarkadetako bigarren olatuan, «pertsonala politikoa da» lemarekin adierazi zuen bizipen pertsonalen eta egitura sozial eta politikoen arteko lotura sendoa. Hala ere, bakearen ikasketek denbora gehiago behar izan zuten sormenaren dimentsioa eta subjektu arteko praktikak ekarpen epistemologiko baliagarritzat hartzeko eremu teoriko-praktikoan, objektibitate eta neutraltasuneko parametroetara mugatzen zituzten exijentzia zientifikoak menpe baitzeuden. Feminismoak egindako behaketa hori baliagarria

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

zaigu botere-harremanen eta erresistentzia-estrategien analisiaren ekarpen garrantzitsuaz aritzeko, liburu honetan bertan ongi jasota daude-nak (Jubeto, Larrañaga eta Valle, 2019; Cunha eta Casimiro, 2019).

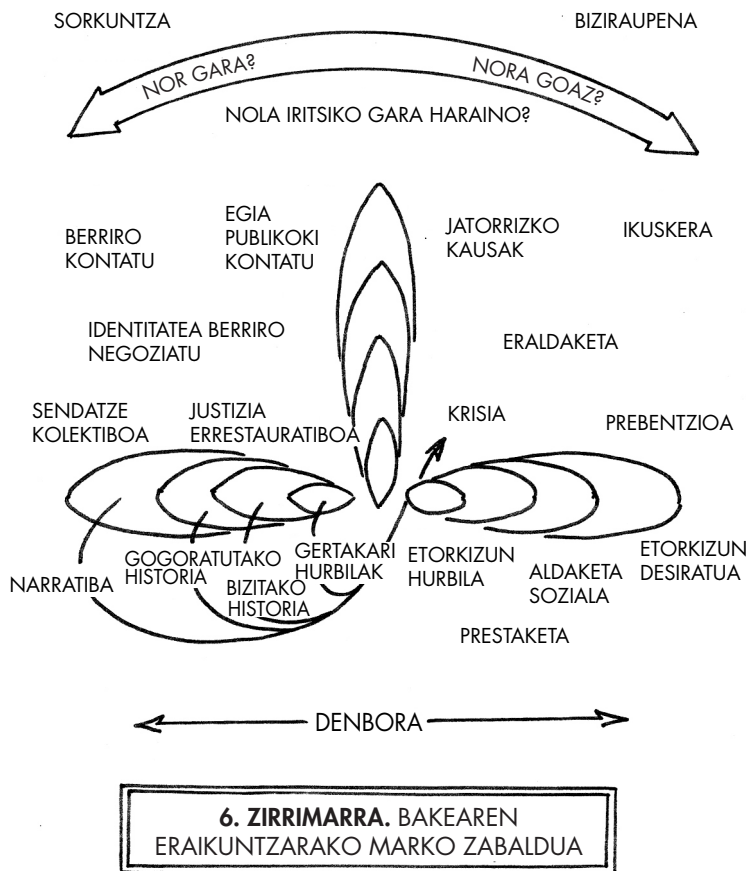
Aipatu bezala, bakearen zientziak, hasiera batean, ez zuen ulertzen erlazio-kategoria batzuek (gorputza, memoria, lurraldea) gatazka-egoeren analisi eta esku-hartzerako ekarpenak egin zitzaizketela. Hala ere, zenbait proposamenek zientziaren adierazpen-tokiari buruzko fokua zabaltzen dute; esaterako, Donna Harawayren ezagutza kokatuaren proposamenaren arabera, zehaztasun zientifikoa eta ikertzailearen neutraltasun-eza baliozko aukera gehigarritzat har litezke ikerketa-prozesuan. Zalantzarik gabe, gaur egun subjektibotasunak, emozioek eta sentimenduek espazio garrantzitsua dute gizarte-aldaketako prozesuetan, baita balore sakonekiko konpromisoak eta gizakien kezken inguruko hausnarketa-grinak ere. Gizakien kezkekin esan nahi da gizakiaren betierekotasunaz dihardutenak, izan lan filosofikoaren konpromiso publiko bezala (Martínez Guzmán, 2001, 2005), edo bokazio gisa (Lederach, 2007).

Hain zuzen ere, bakearen eraikuntzaren arloan hogeita hamar urte-tik gora lanean aritu den John Paul Lederach-ek (1998, 2007; Lederach eta Lederach, 2014) azaldu zuen gorputz, memoria eta lurralde kategoriak —Amerikako, Afrikako eta Ozeaniako indigenen kosmobisioetan inspiraturik— eraldaketa sozial konstruktiboaren prozesuetako osagaiak direla, bereziki indarkeria luzaroan jasan duten egoeretako eta erro-tutako gatazken sendatze sozialaren kasuetan.

Prozesu horietan ikusi ahal izan da indarkeria jasan duten komunitateek erabiltzen dituzten metafora espazialek lotura dutela haiek etxetzat duten lekuarekin, eta kontakizunek iragana eta etorkizuna lotzen dituztela orainaren esanahia ulertze aldera. Lederach-en obrak indukziozko ikasketa aztertzen du ustekabeko aurkikuntzen, narratiba eta soinu-paisaien bidez, eta gerraren eta indarkeria-epe luzeen biktimen justizia-aldarrikapenaren eta konponketaren osagaitzat hartzen du.

Haren argitalpenetako batek imajinazio morala lantzen du. Gaitasun bezala ulertzen du hori: gure burua harreman-sare batean imajinatze eta konplexutasuna polaritate dualetik haratago ulertzeko, ekintza sortzailean konfiantza izateko eta aldaketa sozial konstruktibo baterantz igarotzeak dakartzan arriskuak onartzeko gaitasuna. Ikuspegi horrek irudi desberdin bat eskatzen du estrategiatzat, bizitzari buruz pentsatzen uzten duen *focus* bat, memoria kolektiboari, identitateari eta adierazpenaren lekuari buruzko gogoetazko ikuspuntu batetik aldaketarako ahalmenaren *locus*-a aintzatezteko eta eraikitze-ko (ikus 2. irudia).

2. IRUDIA. **BAKEAREN ERAIKUNTZARAKO MARKO ZABALDUA**

Iturria: Lederach (2007: 209).

Hortik aurrera, are nabarmenago egiten da bizitzari eta unean uneko harreman-sareari zentzua emango dion narratiba bat aurkitze-ko gaitasuna, indarkeria jasan duten komunitateen memoria kolektiboa osatuko duena etorkizunaren bila ari direla, historia berriz kontatu ahal izateko. Zentzu horretan, dimensio narratiboak arreta berezia ematen

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

dio aldiberekotasun espazialaren eta denboraren sekuentzialtasunaren egitura metaforikoari, ulertu ahal izateko indarkeriazko egoeretako sendatze kolektibo³ prozesuen izaera zirkularra.

Hurbilketa horiek aldaketa garrantzitsuak ekarri dizkie bake-ikasketen nondik norakoei; urruntzen joan dira logika dikotomiko baztertzailengandik eta helburuak eraldaketa sozialaren marko zabalagoetan errotu dituzte.

■ **Bakearen filosofia: eraldaketa epistemologikoa eta bake inperfektua**

Bakearen filosofien eta praktiken markoan (Comins Mingol eta Muñoz, 2013), bakearen eraldaketa epistemologikoa (Martínez Guzmán, 2001) eta bake inperfektuak (Muñoz, 2001) garrantzi handia hartu dute. Horien oinarrian dagoen filosofia konprometitzen da, batetik, gizakiak pentsatzeko, sentitzeko eta bakea egiteko (eta, beraz, indarkeriaren ezinbestekotasuna zalantzan jartzeko) duen gaitasuna berreskuratzearekin, eta, bestetik, bizikidetzarako, zaintzarako eta gatazkak eraldatzeko giza gaitasunen garapenarekin, zeinak indarkeria murrizten laguntzen baitute. Gainera, lankidetzeta eta elkartasuna sustatzen duten erreferentzia- eta ikaskuntza-markoak sustatzearekin konprometitzen da, indarkeria zuzena eta estrukturala zilegi egiten duen egitura sinbolikoa desegite aldera.

Bakeak egitearen filosofia, beraz, giza gaitasunen berreraikitze normatiboa da: forma desberdin ugarietatik eta kultura desberdinetatik abiatuta, bakeak era baketsuan egiteko. Hala, «baketik bakea pentsatzea» proposatzen duen eraldaketa epistemologikoa azpimarratzen du proposamen epistemologikoen aniztasunean sakontzearen garrantzia, ikusgarri egiteko baztertutako kolektiboak nahiz jakintza menperatuak. Jakintza eta praktika kooperatibo, enpatiko eta solidario gisa aurkezten dira, eta bakearen ikerketaren oinarritzko ardatz bihurtzen dituzte genero-ikuspegia, kultura, ekologia eta errealitatea ulertzeko modu holistikoa. Hortaz, bake inperfektuaren kategoria analitikoa deskribatu genezake corpus teorikoan giza gaitasunen garapena eta kon-

3. «[...] sendatze kolektiboak komunitateen eta horien parte diren pertsonen gaitasuna islatzen du: indarkeria areagotua eta estrukturala jasan bitartean eta ondoren bizirauteko, ahotsa aurkitzeko, eta modu erresilientean elkarrizketa adierazgarriak eta ekintza deliberatuak sustatzen dituzten espazioak berritzeko gaitasuna» (Lederach eta Lederach, 2014: 221).

plexutasuna sartzen dituen ideia gisa, bake- eta gatazka-ikasketen interpretazio-marko modura.⁴

Amaitzeko, jakintza hegemonikoak baino ikuspegi zabalagoak eta alternatiboagoak hartzen dituzten hurbilketa epistemiko desberdinek elkarren artean dituzten antzekotasun teorikoak seinalatu nahi genituzke; esaterako, bakearen eraldaketa epistemologikoa eta Hegoaldeko epistemologiak (Santos eta Aguiló, 2019), eta, batez ere, gabezien eta larrialdien soziologiak (Cunha eta Casimiro, 2019).

BAKEAREN AGENDA KRITIKORAKO IKASKUNTZAK

Bake- eta gatazka-ikasketen agendak erronka berriak ditu, aurreko mendearen 50eko hamarkadan izan zituenez gain. Erronka horiek gerrak eta indarkeria murriztea, desparekotasun eta bidegabekeriak mundu mailan ezabatzea eta planeta osoan oreka eta kontrol ekologikoa lortzea besterik ez ziren.

Ezin dugu ukatu munduak aldaketa politiko, ekonomiko eta sozial handiak jasan dituela azken garaiotan. Azken hamarkadan, faktore askoren ondorioz (energiaren eta uraren krisia, biodibertsitatearen eta baliabide materialen galera, larrialdi klimatikoa, *big data* eta iraultza digitala...) izugarri eta inoiz ikusi gabeko abiaduran aldatzen ari da ekonomia eta demokrazia sostengatzen dituen oinarri material eta epistemikoa, zeinak gure egunerokoan ere eragin zuzena baitu.

Era berean, ukaezina da azken hamarkadetan bake- eta gatazka-ikasketetan aurrerapen normatiboak eta analitikoak egin direla. Bakearen normatibotasunak, desira eta balio gisa hartuta, adierazten digu nola eraldatu gatazkek, nola ase pertsonen eta kolektiboen beharrak bidezko eta bakezko modu batean. Bakeak, kategoria analitiko gisa, batetik aztertzen du gizakien esperientzien eremua garai historiko, kultura eta kosmobisio desberdinetan. Bestetik, gatazkek lankidetzan eta baketik kudeatu dituzten egoera eta testuinguruak aztertzen ditu, etorkizunerako erreferentzia gisa balio dezaketen adierazleak sortzeko.

4. Bake inperfektuaren kategoria analitikoari eta horrek ahalmenei egiten dien erreferentziari dagokionez, liburu honetako Alfonso Dubois-en (2019) atala irakurtzea gomendatzen da. Bertan ezartzen dira aldaketa sozialaren oinarriak, ongizatearen eta giza gaitasunen ikuspegitik, eta kolektibotasuna azpimarratuz, konplexutasunari aurre egiteko eta, ekintza helburu, ikaskuntza-marko baterantz aurrera egiteko.

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

Gaur egun, bakearen eraikuntzak egindako ekarpenei esker, gatazken eraldaketaren markoa berritzen duten hurbilketa epistemologiko eta metodologikoak posible dira. Bakea ez da ulertzen ekintza ongile, salbatzaile eta zibilizatzaile bezala; alderantziz, ekintza eraldatzaileztat hartzen da. Hau da, esaterako, «Gatazka egoeran dauden lurraldeak» proiektuan egindako ikerketaren kasua: hark laguntzen digu bake kategoria eta haren analisi-markoa ulertzen justizia sozialaren ikuspegitik bizitza zaintzeko giza-gaitasunen garapenarekin alderatuta.

Ikerketaren abiapuntua etorkizuneko proiektu desiragarri eta posible bat zehaztu eta aurrera eramateko gaitasuna da, eredu nagusiari baliozko alternatibak bilatzen saiatuz, eta hazkunde ekonomikoan eta horren ondorio zibilizatzaileetan sostengatuz. Horretarako, elementu sozialen eta harremanen garrantzia azpimarratzen dugu, gaitasunen ikuspuntutik abiatuta, eta, batez ere, horien dimentsio kolektiboa kontuan hartuz, bizi-egitura jasangarriak sustatzeko. Era berean, ikuspuntuaren osagarritasuna nabarmentzen dugu, hurbilketa epistemologiko alternatiboetatik edanez (batik bat, Hegoaldekoa eta feminista) eta baliozko analisi-markotzat hartzen ditugu botere-harremanak eta eredu ekonomiko eta politiko hegemonikoa zalantzan jartzeko.

Horregatik, proiektuan zehar ateratako ondorioak azaldu nahi genituzke, ikaskuntza gisa edo hausnarketa egiteko iradokizun gisa. Hiru ikaskuntza azalduko ditugu labur-labur. Edozein modutan, hurrak elkarren mendekoak dira eta ezin dira guztiz bereizi. Espero dugu balioko dutela aldaketa sozialerako marko estrategiko bat sortzeko gomendio bezala.

Lehen ikaskuntza, batik bat, feminismoak, ekologia politikoak eta geografia kritikoak proposatutako ideietatik dator. Horiek lurralde kategoria zabaldu egin dute, tokiko testuinguru bakoitzean (globalari lotuta dagoena) zera materialen eta sinbolikoen arteko bitartekaritzatik abiatuta. Hemen mikropolitikaren gogoetekin egiten dugu topo: memoria eta gorputza ezinbesteko kontzeptuak dira irauteko, eztabaidatzeko eta alternatiba jasangarriak lortzeko, egunerokotasunari, hurbiltasunari eta bizitzaren zaintzari dagokionez. Munduko espazioen bizigarritasunaz ari gara, ongizateari, bizitza onari edo antzeko kontzeptuei dagokionez. Hemen ongizateari lotutako identitate kategoria zalantzan jartzen da, hau da, «nor naiz ni?» galderari subjektu burujabearen jabe-izaeratik erantzuten diona, bere eskubideak eskatuz («zer dagokit niri?»). Ongi bizitzearen eta bizitza osoaren katego-

riek erradikalki aldatzen dute ulertzeko modu hori, eta beste galdera bat proposatzen dute: «nongoak gara?».⁵ Horrela, munduko espazioen bizigarritasunaren pertinentzia-dimentsioa aldatzen da, eta harremanen interdependentzia sartzen da jokoan.

Bigarren ikaskuntzak, berriz, narratiba eta metafora espazialak (ekialdea/mendebaldea, iparraldea/hegoaldea, tokikoa/globala, barruan/kanpoan, goian/behean, hurbil/urrun...) aztertzearen garrantzia azpimarratzen du, horietan oinarritzen baitira botere-harremanak eta zapalkuntza, menderakuntza eta sumisio sistema binarioak (patriarkatua, kolonialismoa eta kapitalismoa). Zibilizatzeko-garai honetan, denbora zatikatua eta *big data* nagusi diren honetan, subjektuen arteko harremanek forma ematen diete erresistentzia-esperientziei eta bazterretik erantzuten duten narratibei, azaleratzen ari diren alternatibei ikusgarritasuna emateko. Hau da, nola kontatu desberdina den hori aniztasuna ukatzen eta konplexutasuna albo batera uzten duten kontakizun hegemonikoen aurrean, zeinak erantzun bat eta bakarra onartzen baitute baliozkotzat.

Hirugarren ikaskuntza arlo epistemikoari dagokio. Jakintza zilegi egitearen logika (subjektua/objektua) lantzen du, eta ezagutza kokatuaren ideia, zehaztasun zientifikotik eta neutraltasun-ez objektibotik abiatuta, munduan izateko eta egoteko moduei buruz. Marko ontologiko eta epistemologiko hegemonikoen emaitzak dira, batetik, balio unibertsaleko hautu indibidualistak (banakoa/eskubideak/jabetza) eta, bestetik, egitura alternatiboak edo ikuspuntu erlazionalak (gorputza/kosmosa/espiritualitatea). Azken horiek bestelako praktika politiko eta sozialak proposatzen dituzte jasangarritasunaren alde, eta «zer da bizitza?» galderari materiaren eta ekonomiaren ikuspuntu modernotik haratago erantzuten diote.

Laburbilduz, aztertuko ditugun ikaskuntza horiek funtsezko giza esperientziekin lotutako hiru galdera elkartzen dituzte: zer da ongi egotea?, bizigarritasunari eta ongizate kategoriari dagokionez; nola kontatu

5. «Nongo parte garen pentsatu behar dugu. “Jabetza” ez dugu ulertu behar “gurea den hori” bezala, baizik eta zer inguruneren parte garen gu. Bizilekuari buruzko jakintza behar dugu, ekosofia bat: geurea denaren (*oikos*) jakintza (*sophia*) bat. Eko-sofia, eta ez eko-logia; jakintza, eta ez diskurtsoa. Bizilekuaren jakintza da jakitea ezer ez dela independentea, unibertsioan beste partikula bat gairela, armiarma bat edo errinozero bat den bezalaxe, edo landare bat, edo ameba bat. *Oikos*-aren jakintza da gure ustezko garrantzi maila jaitea, bizidunen sare zabalean dagokigun lekua hartzeko» (Maillard, 2018: 68).

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

zera desberdina?, narratibak osatzeari dagokionez; eta, azkenik, zientzia eta filosofia batzen dituen galdera handia: zer da bizitza?

■ Munduko espazioetan bizitzen

Esan dugun bezala, «Gatazka egoeran dauden lurraldeak» proiektuaren proposamen normatiboak erronkatzat hartzen du erresistentzia eta bizi-aukera bezala ulertzen diren proposamenak eraikitzea, aldaketa sozialari bide baketsuekin aurre egiteko. Bide horretan, lurraldea gatazka-espazio bezala ulertzen da, eta bertan eztabaidatu eta munduan bizitzeko alternatiba bidezko eta jasangarriak sortzen dira.

Alegia, lurraldea bizi-espazioa da, eta paisaia sinbolikoa eta naturala, ekosistema eta talde sozialak hartzen ditu barnean. Ikuskera integrala da, eta dimentsio ugari hartzen ditu kontuan, kapitalismo neoliberalaren eredu desarrollista eta estraktibista jasangaitzetik urruntzen diren proposamenetan sakontzeko asmoz. Eredu estraktibistak merkantilizazioaren eta probetxua ateratzearen paradigmatik heltzen dio lurrari eta lurraldeari. Eredu desarrollistak gorputzak baliabidetzat hartzen ditu, tresnatzat, eta ez helburutzat; eta, gainera, planetako biodibertsitate aberatsenak dituzten lurraldeetan errotutako komunitateak lekualdatzera behartzen ditu. Hau da, deserrotzea eragiten du, gorputz fisikoa bere ingurunetik erauztean: bere lurraldetik isolatzen du sozialki eta fisikoki, espazio natural eta sinbolikotik ateratzen du, eta, ondorioz, bizitza kolektibotik.

Hau da mundu mailan gertatzen ari dena. Eredu horrek martxan jarraitzen du, kontuan hartu gabe gizakien ekintza guztiek ez dutela balio ekonomiko bat, eta albo batera utzita bestelako hurbilketa epistemologikoak eta kapitalaren logikatik at dauden praktika alternatiboak; alegia, bizitzaren kapitala oinarri hartuta eta ekonomia jasangarriak sortzeko asmoarekin, ekoizpen eredu ez kapitalistak eraikitzen dituzten proiektu kolektiboak. Gutxietsi gabe, inola ere, eredu politiko eta ekonomiko batzuek eta besteek sostengatzen dituzten mundu-ikuskera anitzei buruzko eztabaida epistemikoa. Mendebaldeko tradizioaren markoan, eskubideen jabetza subjektuaren askatasunean ardatzen da, eta, beraz, subjektua eta eskubidea lotzen dituen logika bat eraikitzen da.

Baina badira bestelako proposamenak ere: Hegoaldeko epistemologiak, adibidez, bazterreko jakintzetan oinarritzen dira; ekofeminismoak bizitza jartzen du erdigunean eta ekintzaren premisa gisa; ekialdeko filosofiak bizitza «harremanean jartzen dena» bezala definitzen du; eta ekofisikak, berriz, subjektuaren eremua munduarekin duen elkar-ekintzara

zabaltzen du, eta haren erantzukizuna hedatzen du izaki bizidun guztiengana. Ikuspegi horiek aukera ematen digute eskubideei eta haien iris-menari buruz hausnartzeko, azpimarratzeko gizakion betebeharra zein den, eta mundua ulertzeko interdependentziazko errealitate konplexuan.

■ Itxaropenerako narratibak

Gizakiok kontakizunak behar ditugu mundua ulertzeko. Lengoaia-
ren filosofian emandako eraldaketak hitzaren balioa berreskuratzea al-
darrikatu zuen, eta poetikari eman zion munduak sortzeko estatutua;
proiektu honen analisisan, munduak, bizi-aukera posibleak lirateke.

Bizi garen munduan, ordea, ez da nahikoa sortzearekin; eztabaida-
tu egin behar da, eta, aldi berean, zaindu eta sostengatu, eta, azkenik,
amaiera eman. Amaiera eman, bereziki, aurrerapenaren metafora al-
datzeko, zeina, ezinbestean, logika kapitalistaren parametroetan eten-
gabeko eta mugagabeko esku-hartze bezala ulertzen baita. Hau da,
amaierarik gabeko amaiera bezala. Hortaz, jakintzaren eremuan jarri
behar da zalantzan narratiba hegemonikoa, amaiera eta etxera itzule-
raparametroetara itzultzeko, itzuleraren metafora gisa.⁶

Mundua ulertzeko beharrezkoak dira gure sentsazioak, ulertzeko
moduak eta oroitzapenak. Beharrezkoa da horien espazio eta denbo-
razko dimentsioak ulertzea eta hari narratibo bat ematea, amaiera bat
emateko. Bestela, hari gabe, nihilismoan erortzen gara, denborazko zi-
kloen zatiketara eramaten gaitu, eta urrundu egiten gaitu esperientzia
sortzaileen, alegia, egiten, desegiten eta, batzuetan, berregiten gaituz-
ten horien konplexutasunetik. Esperientzia horiek dira pertsonen kon-
tziientzian bizitzaren zentzuaz hausnarketa eragiten dutenak, hau da,
zentzua ematen diotenak.

Mundua ezagutzeko, beharrezkoa dugu inguruko guztiarekin
dugun harremanetan eta munduko espazioetan bizitzeko bitartekari-
tzetan pentsatzea. Garrantzizkoa da bizitzako dependentziazko eta
interdependentziazko harremanak ulertzea, mundua leku justuago eta
bizigarriago bat bihurtzen saiatzeko bai politikoki, bai ekonomikoki
eta ingurune sozialari dagokionez, eta gizarte desberdinen kosmobi-
sioen aniztasuna —edo pluribertso— errespetatuz.

Bizitzan, etorkizunaren gaineko kontrolik ezean, memoria eta
aukerak gurutzatzen dira. Imajinatzeko gaitasunak munduak sortzen

6. «Metafisika postnihilistak, jatorrira itzuliz, etxearen metafora izatetik hasi
behar du: iraupena ez da substantziari eta identitateari esker gertatzen, bai-
zik eta babesaren eta zaintzaren ondorioz» (Esquirol, 2015: 48).

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

ditu, eta erresistentzia da bizitzari zentzua emango dion narratiba aurkitzeko eta kontakizun berri bat sortzeko prozesua indartzen duen bide poetikoari lagun egiten dion itzaropena.

■ **Bizitza emantzipazio-praktika gisa**

Atalaren hasieran, helburua jakintzaren eremuan kokatu dugu, gatazka bere konplexutasunean ulertzeko, eta bizitza bere aurreikuspen-ezintasunean:

- Konplexutasuna gatazkaren osagai prozesual eta amaitu gabea da, eta hari esker bizitza suntsitzen duten prozesuak eta bizitza eman eta indartzen dutenak desberdinu ditzakegu.
- Aurreikuspen-ezintasunak, berriz, erakusten digu dena ez dagoela esana ez egina, eta arloa mundua ulertzeko beste modu epistemikoei zabaltzeko. Hegoaldeko epistemologiaren kasuan, esaterako, errealitatea espazio ireki gisa ulertzen dute, guri ezustek eragiteko gaitasuna duena, eta sormenezko jakintza berritzaileak eraikitzen laguntzen digu horrela. Hala da, baita ere, feminismo postkolonialean eta Silvia Rivera Cusicanqui-k azaltzen duen ch'ixi epistemologian.⁷ Proposamen hori mendebaldeko tradizioaren pentsamendu dikotomikotik aldentzen da, ez du baztertzeko ez laburtzeko, eta ch'ixi epistemologiaren ahalmen sortzaileaz baliatzen da, elkarrekikotasun neurgaitzetik abiatuta truke-mota prekapitalistak posible egiten dituen logika binarioa zalantzan jarriz. Edo, Suely Rolnik-ek dioen bezala, gauza bera gertatzen da logozentrismo bati lotutako subjektibotze⁸ bat zalantzan jartzen denean, hau da, kognitibotik haratago mundua

7. «Abiapuntutzat hartuta iparrorratz etiko baten eta adimenen eta botere kognitiboaren berdintasunaren premisak —hizkuntzen eta epistemeen aniztasunak adierazten duen gisan— posible izan liteke planeta-mailako ch'ixi episteme bat ehuntzea. Horrek giza espeziea prestatuko luke zeregin komunitararako, baina, aldi berean, gure komunitateetan, lurraldeetan eta komunitateetan are gehiago errotuko gintuzke zentzuzko sareak eraikitzen lagunduz; adibidez, “lehiaketaren” ordez partekatzea sustatuz» (Rivera Cusicanqui, 2018: 81-82).

8. «Subjektibotze-politikaren subjektu bihurtzeak gure bizidun izaeratik bananduta mantentzea eragiten du: horrek gure afektu eta arauengandik urruntzen gaitu, eta biziaren jakintza kentzen digu [...] inkontziente kolonial eta kapitalistaren mendean» (Rolnik, 2019: 48).

ulertzeko edozein modu balio gutxiagokotzat jotzen denean, adibidez, intuizioa, gorputzaren jakintza.

Horregatik, beharrezkoak ditugu jakintza eta praktika kolektiboak, irekiak eta esperimentalak lortuko dituzten epistemologia eta metodologia onargarriak; laboratoriaoak balira bezala, ahalbidetzeko ekoizpen kritiko, sormenezko eta zaindu bat, helburutzat hartuta mundu bizigarriri bat eraikitzea, inperio kognitibo baten krisiaren eta kapitalismo neoliberal globalizatuaren aurrean. Epistemologekin batera, funtsezkoa da zenbait lekutan jaiotzen ari diren alternatibak erakustea, itxaropenik gabeko garai bat izan litekeenaren aurkako ikaskuntza-iturri diren heinean. emantzipazio-praktika

Labur esanda, bizitza emantzipazio-praktika gisa ulertu behar dugu, egungo proiektu zibilizatzailearen dualitate epistemikoaren oinarri den menderakuntza-eredua zalantzan jartzen duena. Zehazki, sistema patriarkal, kolonial eta kapitalistaz ari gara, zuzenean eragiten baitio bakearen eraikuntzaren eta giza eskubideen dimentsio etiko-politikoari. Beharrezkoa da, baita ere, bestelako proposamen epistemikoen berri izatea, hala nola hermeneutika diatopikoa⁹ (Santos, 2002: 76) eta feminista (Cunha eta Casimiro, 2019).

Gure tradizio modernoa ezagutzea ere funtsezkoa da, ulertzeko haren emantzipazio-grina, nahiz eta erradikaltasun susmagarri batetik abiatuta osatu zen, era zalantzarrian. Baita ere, ahalmen ilustratua ulertzea gaitasun berritzaile gisa, eta haren funtsa gogoratzea, dogmatismoaren aurka duen funtzio kritikoa¹⁰.

Hori horrela, kritika berriak eta proposamen berriak egin behar ditugu. Baina, oraingoan, zibilizazioa maldan behera doan honetan, ardatz epistemologiko gehiago hartu behar ditugu kontuan, eremua zabaldu, giza eskubideen diskurtsoa biziberritzeko. Eta helburutzat izan behar dugu betebeharretan arreta jartzea eta jakintza demokratizatzea.

9. «Hermeneutika diatopikoak, jakintza desberdin bat eskatzen du, baina ez hori bakarrik; jakintzaren sortze-prozesu desberdina eskatzen du, gainera. Elkartuke kognitibo eta emotiboetan oinarritutako sortze-prozesu kolektibo eta parte-hartzailea eskatzen du; jakintza emantzipazio gisa ulertzen du, eta ez hainbeste erregulatze gisa» (Santos, 2002: 75-76).

10. «Ilustrazio erradikalak eskatzen duena da edozein jakintza eta edozein sinesmen proban jartzeko askatasuna, edozein aldetatik datorrela ere, eta edozeinek defendatuta ere; aurreiritzirik edo autoritate-jarrerarik gabe. Besteen hitza, eta, batez ere, norberarena proban jartzea funtsezkoa da, eta orokorrean kritika deitzen zaio» (Garcés, 2017: 37).

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

Azken finean, aurrerapen-grina gure tradizio modernoaren ondarearen parte da, eta nekez libratuko gara hartaz, ez da bere kabuz desgertuko. Oinordetza ilustratua arrazionaltasun modernoaren gramatika epistemikoaren parte da, eta zibilizatze-krisi honetan, mundua birpentsatzeko aukera bezala ager liteke, eta erantzukizun eta konponketa sinboliko nahiz materialak bere gain hartu, baina izaera emantzipatzaileari uko egin gabe, baizik alderantziz, hura indartzeko. Eta, hori bai, oraingoan, menderakuntza-bulkadari aurre egingez.

Atalaren hasieran esan bezala, gure borroka handiena zentzurik gabeko bizitza imajinatzearen aurkakoa da. Gure eskuetan dago norabidea aldatzea eta menderakuntzaren, pilaketaren eta desjabetzearen bulkadei uko egitea. Baita gatazka eta bizitza emantzipazio-praktika gisa ulertzea ere.

IKASKUNTZARAKO BALIABIDEAK

■ Bibliografia

ALBERDI, Jokin (2019): «Botere politikoa eraikitzen. Gatazka egoeran dauden lurraldeetako ikasketak», in Jokin ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRAÑAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitze gakoak*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratuz.

COMINS MINGOL, Irene, eta Francisco A. MUÑOZ (2013): *Filosofías y praxis de la paz*, Bartzelona, Icaria.

CUNHA, Teresa, eta Isabel CASIMIRO (2019): «Hegoaldeko epistemologiak eta bizi-alternatiba feministak. Gure Mozambiqueko Errauskinek hitz egin nahi dute», in Jokin ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRAÑAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitze gakoak*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratuz.

ESQUIROL, Josep María (2015): *La resistencia íntima. Ensayo de una filosofía de la proximidad*, Bartzelona, Acantilado.

- FERNÁNDEZ, Gonzalo (2019): «Botere korporatiboa lurraldeen erasora. Megaproiektuei aurre egiteko herri-erresistentziarako gakoak», in Jokin ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRAÑAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizitza-alternatibak eraikitzeko gakoak*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratu.
- FONTAN, Victoria (2012): «Replanteando la epistemología de la paz: el caso de la descolonización de paz», *Perspectivas Internacionales, Ciencia Política y Relaciones Internacionales*, 8 (1), 41-71. Eskuragarri hemen: <<https://revistas.javerianacali.edu.co/index.php/perspectivasinternacionales/article/view/839/1364>>.
- GALTUNG, Johan (1998): *Tras la violencia, 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución. Afrontando los efectos visibles e invisibles de la guerra y la violencia*, Bilbo, Bakeaz/Gernika Gogoratu.
- (2003): *Paz por medios pacíficos. Paz y conflicto, desarrollo y civilización*, Bilbo, Bakeaz/Gernika Gogoratu.
- GARCÉS, Marina (2017): *La ilustración radical*, Bartzelona, Anagrama.
- JAIME-SALAS, Julio Roberto (2018): «Descolonizar los Estudios de Paz, un desafío vigente en el marco de la neoliberalización epistémica», *Revista de Paz y Conflictos*, 12 (I), 133-157. Eskuragarri hemen: <<http://revistaseug.ugr.es/index.php/revpaz/article/view/8307/7951>>.
- JIMÉNEZ ARENAS, Juan Manuel (2011): «Pax homínida. Una aproximación imperfecta a la evolución humana», in Francisco A. MUÑOZ eta Jorge BOLAÑOS CARMINA (argtz.): *Los habitus de la paz. Teorías y prácticas de la paz imperfecta*, Granada, Bakearen eta Gatazken Institutua/Granadako Unibertsitatea, 65-94.
- JUBETO, Yolanda, Mertxe LARRAÑAGA eta Luísa de Pinho VALLE (2019): «Lurraldeen despatriarkalizaziorako eta deskolonizaziorako eta bizitza sarearen aldeko proposamen feministak», in Jokin ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRAÑAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden*

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitzeko gakoak, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratu.

LEDERACH, John Paul (1998): *Construyendo la paz. Reconciliación sostenible en sociedades divididas*, Bilbo, Bakeaz/Gernika Gogoratu.

— (2007): *La imaginación moral. El arte y el alma de la construcción de la paz*, Bilbo, Bakeaz/Gernika Gogoratu.

— eta Angela Jill LEDERACH (2014): *Cuando la sangre y los huesos claman. Travesías por el paisaje sonoro de la curación y la reconciliación*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratu.

MAILLARD, Chantal (2018): *¿Es posible un mundo sin violencia?*, Madril, Vaso Roto Cardinales.

MARTÍNEZ GUZMÁN, Vicent (2001): *Filosofía para hacer las paces*, Bartzelona, Icaria.

— (2005): *Podemos hacer las paces. Reflexiones éticas tras el 11-S y el 11-M*, Bilbo, Descleé De Brouwer.

— (2018): «Gobernanza para hacer las paces», Ana BARRERO (koord.): *Ciudades de paz. Foro Mundial sobre las violencias urbanas y la educación para la convivencia y la paz*, Madril, AIPAZ.

MUÑOZ, Francisco A. (2001): *La paz imperfecta*, Granada, Bakearen eta Gatazken Institutua/Granadako Unibertsitatea.

— eta Jorge BOLAÑOS CARMINA (argtz.) (2011): *Los habitus de la paz. Teorías y prácticas de la paz imperfecta*, Granada, Bakearen eta Gatazken Institutua /Granadako Unibertsitatea.

RAMSBOTHAM, Oliver, Tom WOODHOUSE eta Hugh MIALL (2011): *Resolución de conflictos. La prevención, gestión y transformación de conflictos letales*, Bartzelona, Nazioarteko Kataluniako Bakerako Institutua.

RIVERA CUSICANQUI, Silvia (2018): *Un mundo ch'ixi es posible. Ensayos desde un presente en crisis*, Buenos Aires, Tinta Limón.

ROLNIK, Suely (2019): *Esfemas de la insurrección. Apuntes para descolonizar el inconsciente*, Buenos Aires, Tinta Limón.

SANTOS, Boaventura de Sousa (2002): «Hacia una concepción cultural de los derechos humanos», *El Otro Derecho*, 28 (uztaila), 75-76.

- eta Antoni AGUILÓ (2019): *Aprendizajes globales. Descolonizar, desmercantilizar y despatriarcalizar desde las epistemologías del Sur*, Barcelona, Icaria.

■ Ikus-entzuneko baliabideak

- GALTUNG, Johan (2017): «Teoría y práctica en la construcción de paz. Experiencias de una vida». Madrilgo Complutense Unibertsitateko Zientzia Politiko eta Soziologiaren Fakultatean emandako hitzaldia, 2017ko urtarrilaren 26an. Eskuragarri hemen: <<https://www.youtube.com/watch?v=9XRoyagl6z0>>.
- GARCÉS, Marina, eta Chantal MAILLARD (2017): «Pensar en tiempos difíciles». Antoni Tàpies Fundazioak antolatutako ekitaldi batean izandako elkarrizketa, Bartzelonan, 2017ko urriaren 16an. <<https://www.youtube.com/watch?v=tB5oGTJ77o8>>.
- LEDERACH, John Paul (2014): «Los acuerdos no terminan los conflictos». Cartagenako Unibertsitateko Gizarte Gatazka eta Bakearen Eraikuntza Masterrak antolatutako Bake-elkarrizketei buruzko Jardunaldietan aurkeztutako hitzaldia, 2014ko otsailaren 27an. Eskuragarri hemen: <<https://www.youtube.com/watch?v=4gZKF-Pyiv4>>.
- MARTÍNEZ GUZMÁN, Vicent (2017): «De la seguridad como dominación a la ética y políticas de los cuidados como construcción de una ciudadanía localmente cosmopolita, cuidadora y ecológica». Nazioarteko Kataluniako Bakerako Institutuak antolatutako «La seguridad en el siglo XXI: de lo global a lo local» seminarioan egindako aurkezpena, Bartzelonan, 2017ko urriaren 9an. Eskuragarria bideoaren 30. minututik aurrera: <<https://www.youtube.com/watch?v=ll69qYAmhh0>>.
- MUÑOZ, Francisco A. (2014): «La paz imperfecta», 2014ko urriaren 30ean. Eskuragarri hemen: <<https://www.youtube.com/watch?v=fWMIbC3kxYw>>.
- RIVERA CUSICANQUI, Silvia (2018): Revista de la Universidad «Utopía ch'ixi», 2018ko azaroaren 3an. Eskuragarri hemen:

4. GATAZKA ETA BIZI-ALTERNATIBAK

<<https://tv.unam.mx/portfolio-item/revista-de-la-universidad-utopia-chixi-con-silvia-rivera-cusicanqui/>>.

ROLNIK, Suely, et al. (2019): Suely Rolnik-ekin egindako elkarrizketa bere *Esferas de la insurrección. Apuntes para descolonizar el inconsciente*, izandako liburu berriari *buruz*, Raúl Sánchez Cedillo ekintzaile eta itzultzailearekin, Clara Vázquez psikoanalista feministarekin eta Alberto Azcárate *El Salto* aldizkariko kolaboratzailearekin batera. Madril, 2019ko apirilaren 2an. Eskuragarri hemen: <<https://www.traficantes.net/noticias-editorial/conversaci%C3%B3n-con-suely-rolnik-martes-2-de-abril>>.

■ Web baliabideak

Atal honetan jaso ditugun bi sare hauen bidez bakearen eraikuntzaren eta giza eskubideen arloan lanean dabiltzan hogeita hamar elkarte baino gehiagoren ikerketa, formakuntza eta baliabideen berri izango duzue. Webgune hauetan era askotako informazioa aurkituko duzue: ikastaroak, graduondokoak, masterrak, jardunaldiak eta beste-lako hausnarketa guneak, baita interneteko argitalpenak ere.

AIPAZ (Bakearen Ikerketarako Espainiako Elkarte)

<http://www.aipaz.org>

Elkarte hau 1997an sortu zen bakea eta gatazkak diziplina anitzeko ikuspegitik aztertze asmoz, hau da, indarkeria mota desberdinak ezabatzea, justizia sendotzea, giza eskubideak errespetatzea, garapena eta gatazken konponketa baketsua helburu dituen ikuspegitik. Elkarte bakearen kultura eta gizartea eraikitzearen aldeko balio eta praktika sozialekin konprometituta dago.

Giza Eskubide eta Bake Hezkuntzaren Elkartearen Foroa

<https://foroderechoshumanos.org/>

Euskal Autonomia Erkidegoko erakundeen elkarte da, 2007an eratuta, eta herritarrengandik hurbil egon eta aniztasuna aintzat hartu nahi du bere lanean, beti ere bakearen kultura sendotzeko eta giza eskubideak sustatzeko asmoz.

